

Fernando Aramburu (San Sebastián, 1959) este un prozator, poet și eseist spaniol. Este licențiat în filologie hispanică la Universitatea din Zaragoza. În prezent locuiește în Germania, unde a predat limba spaniolă din 1985. Considerat unul dintre cei mai remarcabili scriitori în limba spaniolă, opera sa literară – este autorul a nouă romane și a patru volume de povestiri, printre alte lucrări – a câștigat Premiul Ramón Gómez de la Serna 1997 pentru *Fuegos con limón*, Premiul Euskadi 2001 pentru *Los ojos vacíos*, iar, pentru volumul de povestiri *Los peces de la amargura*, Premiul Mario Vargas Llosa, Premiul Dulce Chacón și Premiul Academiei Regale Spaniole 2008. Filmul *Bajo las estrellas*, bazat pe romanul lui Aramburu *El trompetista del Utopía*, a primit Premiul Goya în 2008 pentru cel mai bun scenariu adaptat din partea Academiei Spaniole de Cinema. Printre cele mai recente romane ale sale, *Años lento*s (2012) a câștigat Premiul Tusquets Editores 2011 și a fost desemnat Cartea anului 2012 de către librarii din Madrid, în timp ce *Ávidas pretensiones* a câștigat Premiul Biblioteca Breve 2014. Însă volumul care l-a consacrat pe Fernando Aramburu este *Patria*, roman care s-a bucurat de un succes uimitor în rândul cititorilor și a câștigat elogiile unanime ale criticii – Premiul Național pentru Literatură 2017, Premiul Național al Criticăi, Premiul Euskadi, Premiul Francisco Umbral, Premiul Internațional pentru Jurnalism, Premiul Arhiepiscop San Clemente, Premiul Cambio 16 în Spania, printre altele; Premiul Strega European 2018, Premiul Internațional pentru Literatură Giuseppe Tomasi di Lampedusa 2018 și Premiul Miderterana în Italia; Premiul pentru Literatură Atena 2019 în Grecia.

PATRIA

FERNANDO ARAMBURU

Traducere din limba spaniolă și note
MARIN MĂLAICU-HONDRARI

LITERA

București
2020

PASAREA E PASĂRE

*Hegoak ebaki banizkio
nirea izango zen,
ez zuen aldegingo.*

*Hegoak ebaki banizkio
nirea izango zen,
ez zuen aldegingo.*

*Bainan, honela
ez zen gehiago txoria izango.*

*Bainan, honela
ez zen gehiago txoria izango.*

Eta nik...

txoria nuen maite.

Eta nik...

txoria nuen maite.

Dacă i-aș fi tăiat aripile
ar fi fost a mea,
n-ar fi scăpat.

Dacă i-aș fi tăiat aripile
ar fi fost a mea,
n-ar fi scăpat.

Dar aşa,
ar fi încetat să mai fie o pasăre.
Dar aşa,
ar fi încetat să mai fie o pasăre.

Iar eu...
eu iubeam pasărea.
Iar eu...
eu iubeam pasărea.

zure borroka gure eredu: lupta ta, modelul nostru

Zutabe: „Pilon“ – numele buletinului informativ intern al grupării teroriste ETA. Ultima ediție cunoscută a apărut în aprilie 2018, cu o lună înainte de anunțul de închidere a publicației. În acea ultimă ediție, ETA își asumă responsabilitatea pentru 758 de morți și 2 606 acțiuni teroriste.

CUPRINS

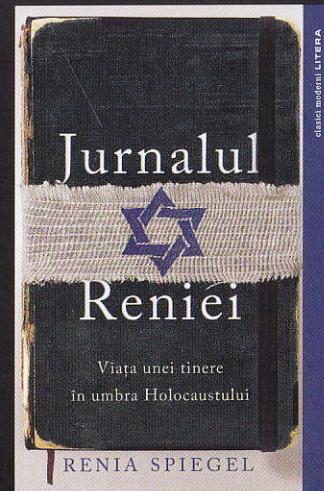
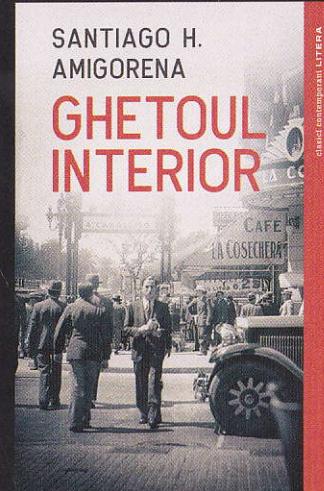
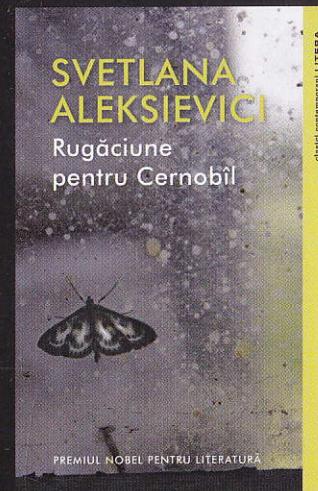
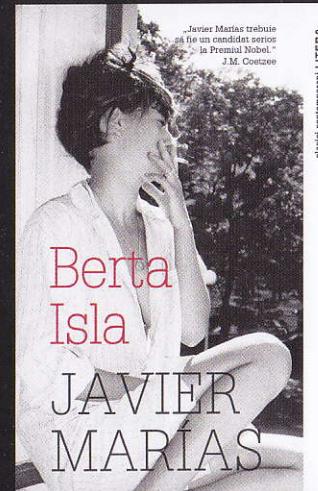
1. Tocuri pe parchet.....	5
2. Octombrie bland.....	9
3. Cu Txato în Polloe	14
4. În casa ălora.....	19
5. Mutare la adăpostul întunericului.....	24
6. Txato, <i>entzun</i>	28
7. Pietre în rucsac	33
8. Un episod vechi.....	38
9. Roșu.....	43
10. Convoiri telefonice.....	48
11. Inundație	52
12. Zidul	57
13. Rampa, baia, îngrijitoarea.....	63
14. Ultimele gustări.....	68
15. Întâlniri.....	73
16. Slujba de duminică	78
17. O plimbare.....	83
18. Vacanță pe o insulă	89
19. Discrepanță	94
20. Doliu prematur	100
21. Cea mai bună dintre toți ai ei	105
22. Pânza de păianjen a memoriei.....	111
23. Funia invizibilă.....	116
24. O brătară de jucărie	120
25. Să nu mai vîi	127
26. Cu ăștia sau cu noi	133

27. Prânz în familie	138
28. Între frați	144
29. Frunze în două culori	149
30. Golirea memoriei	154
31. Dialog în întuneric	160
32. Hărții și alte obiecte	165
33. Mesaje pe ziduri	170
34. Pagini în gând	176
35. Cutie în flăcări	181
36. De la A la B	187
37. Tortul discordiei	192
38. Cărți	198
39. Eu, toporul, tu, șarpele	203
40. Doi ani fără față	210
41. Viața ei în oglindă	215
42. Chestiunea londoneză	220
43. Logodnici	228
44. Precauții	234
45. Zi de grevă	239
46. O zi ploioasă	247
47. Ce s-a întâmplat cu ei?	252
48. Schimbul doi	258
49. Arată-ți față	263
50. Picioarul copoiului	268
51. În cariera de piatră	273
52. Marele vis	280
53. Dușmanul în casă	285
54. Minciuna cu febra	290
55. Exact ca mamele lor	295
56. Prune	301
57. În așteptare	306
58. Ca și făcut	312
59. Fibră de sticlă	317
60. Doctorii cu doctorii	324
61. Un fleac plăcut	330
62. Percheziție la domiciliu	335
63. Material politic	340

64. Unde este fiul meu?	344
65. Binecuvântare	349
66. Klaus-Dieter	355
67. Trei săptămâni de iubire	360
68. Încheierea studiilor	365
69. Despărțirea	372
70. Patrie și baliverne	377
71. Fiică denaturată	382
72. Misiune sfântă	387
73. Dacă ești, ești	394
74. Mișcarea de eliberare personală	400
75. Vaza de porțelan	405
76. Tu plângе liniștit	413
77. Dorințe întunecate	419
78. Cursul	424
79. Atingerea meduzei	430
80. Comandoul Oria	436
81. Numai doctorul trist și-a luat la revedere de la ea	441
82. <i>He's my boyfriend</i>	446
83. Ceasul rău	451
84. Basci asasini	457
85. Apartamentul	464
86. Avea alte planuri	470
87. Ciuperci și urzici	475
88. Pâine însângerată	480
89. Aerul din sufragerie	486
90. Sperietură	493
91. Lista	501
92. Fiul pe care îl iubea cel mai mult	508
93. Țara celor care tac	515
94. Amaia	521
95. Bidonul cu vin	527
96. Nerea și singurătatea	533
97. Procesiunea asasinilor	540
98. Rochia albă de mireasă	546
99. Al patrulea membru	551

Resp 100. Căderea	558
101. Txoria txori.....	563
102. Prima scrisoare	571
103. A doua scrisoare	577
104. A treia scrisoare și a patra.....	582
105. Împăcare	587
106. Sindromul de captivitate.....	594
107. Întâlnire în piață.....	599
108. Doctor de meserie	605
109. Când sufli-n jar	611
110. Conversație de seară	617
111. O noapte în Calamocha	623
112. Cu nepotul	632
113. Sfărșit în pantă	637
114. Despărțiri de gheam	642
115. Masaj	648
116. Salonul Arab.....	654
117. Fiul invizibil	661
118. Vizită neanunțată	668
119. Răbdare	673
120. Fata din Ondárroa	679
121. Discuții la vorbitor	686
122. Închisoarea ta, închisoarea mea	692
123. Cercul s-a închis	698
124. Udă leoarcă	703
125. Dimineață de duminică	708
<i>Glosar</i>	713

Dacă ti-a plăcut această carte,
îți mai recomandăm din aceeași colecție:

Această carte a fost publicată cu
o subvenție a Ministerului Culturii
și Sportului din Spania.

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 6390; 031 425 1619; 0752 548 372
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

Patria
Fernando Aramburu

Copyright © 2020 Grup Media Litera
pentru ediția în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Mihaela Serea
Corector: Cătălina Călinescu
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare și prepress: Ofelia Coșman

Seria de ficțiune a Editurii Litera este coordonată
de Cristina Vidrașcu Sturza.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ARAMBURU, FERNANDO
Patria / Fernando Aramburu; trad. din lb. spaniolă și note
de Marin Mălaicu-Hondrari. – București: Litera, 2020
ISBN 978-606-33-5640-7

I. Mălaicu-Hondrari, Marin (trad.; note)
821.134.2

1 TOCURI PE PARCHET

Uite-o și pe amărâta asta, se duce s-o facă praf. Așa cum se sparge un val izbindu-se de stânci. Niște spumă și adio. Nu vede că nici măcar nu se deranjează să-i deschidă portiera? Supusă, mai mult decât supusă.

Și pantofii ăia cu toc și buzele alea date cu roșu, la cei patruzeci și cinci de ani ai ei, pentru ce? La cum ești tu, la poziția ta socială și la studiile tale, de ce te porți ca o adolescentă? Dacă te-ar vedea *aita*¹...

Când a urcat în mașină, Nerea a privit spre fereastra cu jaluzele lăsate, din spatele cărora bănuia că mama ei o urmărea, ca de obicei. Și da, chiar dacă ea nu putea s-o vadă din stradă, Bittori o urmărea încruntată, cu milă, vorbind singură, șoptind uite cum se duce amărâta, să se împăuneze cu ea vanitosul ăla, căruia niciodată nu i-a trecut prin cap să facă pe cineva fericit. Nu-și dă seama că o femeie trebuie să fie disperată rău dacă încearcă să-și mai seducă bărbatul, după doisprezece ani de căsnicie? Până la urmă, e mai bine că nu au făcut copii.

¹ La finalul cărții, cititorii puțin sau deloc familiarizați cu limba bască vor găsi un glosar care conține cuvinte și expresii din această limbă utilizate în roman.

Nerea i-a făcut un semn scurt cu mâna înainte de a intra în taxi. Mama ei, la etajul al treilea, ascunsă în dosul jaluzelelor, și-a mutat privirea. Pe deasupra acoperișurilor se vedea o fașie largă de mare, farul de pe insula Santa Clara, nori subțiri în depărtare. Prezentatoarea de la vreme anunțase soare. Și ea, ai, cât am îmbătrânit, s-a uitat din nou la stradă și taxiul nu se mai vedea.

A căutat mai departe, dincolo de acoperișuri, dincolo de insulă și de linia albastră a orizontului, dincolo de norii îndepărtați, tot mai departe, în trecutul pierdut pentru totdeauna, imagini de la nunta fiicei sale. A văzut-o din nou în catedrala Buen Pastor, îmbrăcată în alb, cu buchetul de flori și cu fericirea ei excesivă, a privit-o lung când a ieșit, atât de zveltă, atât de zâmbitoare, atât de frumoasă, și a avut o presimțire rea. Seara, când s-a întors singură acasă, a fost la un pas de a se opri în fața fotografiei lui Txato pentru a-i mărturisi temerile sale; dar o durea capul și, în plus, Txato, atunci când venea vorba despre chestiuni familiale, mai ales despre fiică-sa, avea obiceiul de a deveni sentimental. Era un bărbat care plânghea ușor, și chiar dacă fotografiile nu plâng, știu eu ce vreau să zic.

Tocurile erau pentru a-i stârni pofta lui Quique, și nu poftă care se potolește cu mâncare. Tac, tac, tac, le auzise mai devreme răsunând pe parchet. Stai să vezi că mi-l găurește. Dar nu i-a reproșat nimic, ca să nu înceapă o ceartă. Nu aveau să stea mult. Veniseră pentru a-și lua rămas-bun. Iar lui, la nouă dimineață, gura îi mirosea deja a whisky sau a una dintre băuturile pe care le vinde.

— Sigur o să te descurci singură, *ama*?

— De ce nu mergeți cu autobuzul la aeroport? Taxiul de aici la Bilbao o să vă coste o avere.

El:

— Nu-ți face probleme pentru asta.

Bagajele, incomoditatea, lentoarea, a justificat el.

— Da, dar aveți timp berechet, nu?

— *Ama*, nu mai insista. Mergem cu taxiul și gata. E mai comod.

Quique dădea semne de nerăbdare.

— E singurul comod.

A zis că ieșe afară să fumeze o țigară până mai stați voi de vorbă. Mirosea a parfum de trăsnea. Dar gura îi miroase a băutură și e abia nouă dimineață. Înainte de a ieși, s-a privit în oglinda din hol. Un îngâmfat. Apoi (autoritar, cordial dar rece?) către Nerea:

— Nu sta mult.

Cinci minute, i-a promis. S-a dovedit că au fost cincisprezece. Odată rămase singure, i-a spus maică-sii că acea călătorie la Londra însemna mult pentru ea.

— Nu-mi dau seama ce rol o să joci tu în discuțiile soțului tău cu clienții. Sau lucrezi pentru firma lui și ai uitat să-mi spui?

— Mă duc la Londra ca să salvez căsnicia noastră.

— Încă o dată?

— Ultima dată.

— Și care-i tactica, de data aceasta? O să stai lângă el că să nu te înșele cu prima care-i ieșe în cale?

— *Ama*, te rog. Nu mă face să mă simt prost.

— Ești foarte frumoasă. Ți-ai schimbat coafea?

— Mă duc la aceeași.

Nerea a coborât brusc vocea. După primele șoapte, maică-sa a privit spre ușa camerei, ca și cum s-ar fi temut să nu fie spionate de un străin. Nu, nimic, renunțaseră la ideea de a adopta un copil. S-au tot gândit. Poate un chinez, un rus, un negrișor. Fie fată, fie băiat. Nerea nu renunțase cu

totul, dar Quique dăduse înapoi. Vrea un fiu al său, carne din carnea lui.

Bittori:

- Dar ce l-a apucat acum de vorbește ca-n Biblie?
- Se crede modern, dar e mai tradiționalist decât orezul cu lapte.

Nerea se interesase singură ce acte trebuiau pentru a face o adopție și, da, îndeplineau toate cerințele. Banii nu erau o piedică. Era dispusă să călătorească până în cealaltă parte de lume, numai să fie mamă, în sfârșit, chiar dacă nu ea adusese copilul pe lume. Dar Quique i-a tăiat-o scurt. Nu și nu.

– Cam nesimțit băiatul, nu crezi?

– Vrea un băiat făcut de el, să-i semene, să joace cândva la Real Madrid. E obsedat, *ama*. Și știu că o să-l aibă. Când își pune ceva în cap... Nu știu cu cine. Cu oricare va fi dispusă. Nu mă întreba. Habar n-am. Va închiria un pântece și va plăti oricât va costa. Din partea mea, eu sunt gata să-l ajut să găsească o femeie sănătoasă care să-i facă pe plac.

– Ești dusă cu capul.

– Încă nu i-am spus. Poate că o să prind ocazia zilele astea, la Londra. M-am gândit bine. N-am nici un drept să-i cer să fie nefericit.

Și-au atins obrajii în ușa locuinței. Bittori: da, se descurcă singură, drum bun. Nerea, de pe hol, în timp ce aștepta liftele, a zis ceva despre ghinion, dar că nu trebuie să renunțăm la bucurie. Apoi i-a sugerat mamei sale să schimbe preșul de la intrare.

2

OCTOMBRIE BLÂND

Înainte de faza cu Txato chiar credea, dar acum nu mai crede. Și cât de credincioasă fusese în tinerețe! Chiar fusese la un pas de a se călugări. Ea și prietena aceea din sat, nici nu vrea să-și amintească de ea. Amândouă au dat înapoi în ultima clipă, când urmău să începă noviciatul. Dar acum, toate astea cu învierea morților, viața veșnică, Creatorul și Sfântul Duh i se par niște minciuni sfrunțate.

Au enervat-o cumplit unele vorbe de-ale preotului, cum că vezi, Doamne... N-a îndrăznit să nu dea mâna cu un domn atât de important. I-a simțit-o vâscoasă. Dar l-a privit drept în față, spunându-i fără vorbe, cu lumina ochilor ei, că nu mai era credincioasă. Imediat ce l-a văzut pe Txato în sicriu, credința ei a explodat ca o bulă. A simțit chiar și fizic.

Totuși, din când în când, se mai duce la biserică, mânată poate de puterea obișnuinței. Se aşază în ultimele bânci, se uită la spatele și la cefele enoriașilor, vorbește cu sine. E multă singurătate acasă la ea. Și pe ea n-o să o vezi prin baruri și cafenele. Cumpărături? Strictul necesar. I-a dispărut orice urmă din cochetăria, altă bulă?, pe care o avea înainte de faza cu Txato. Și dacă nu ar insista Nerea, ar purta zilnic aceleași haine.

În loc să intre în magazine, preferă să intre în biserică și să practice ateismul ei tăcut. Fără blasfemie și fără să-și bată joc de credincioșii strânsi acolo. Privește imaginile și zice / gândește: nu. Uneori zice / gândește clătinând ușor din cap în semn de refuz.

Dacă nimerește în timpul slujbei, stă mai mult timp. Și neagă tot ceea ce afirmă preotul. Să ne rugăm. Nu. Acesta este trupul lui Cristos. Nu. Și o ține așa tot timpul. Uneori, învinsă de oboseală, moțăie cu discreția cuvenită.

Când a ieșit din biserică iezuiților, de pe strada Andía, cerul se întunecase deja. Era joi. Temperatura era plăcută. După-amiază văzuse panoul luminos al unei farmacii arătând douăzeci de grade. Trafic, trecători, porumbei. A observat o față cunoscută. Fără să stea pe gânduri, a trecut pe celălalt trotuar. Schimbarea bruscă de direcție a obligat-o să intre în piața Guipúzcoa. A traversat-o ținând aleea de lângă iaz. S-a uitat un timp la rățe. Nu mai fusese de mult pe acolo. Dacă bine-ști amintea, de când Nerea era o fetiță. Și-a amintit lebedele negre, care acum nu se mai vedea. Ding dang ding. Ceasul primăriei i-a alungat gândurile.

Ora opt. Vreme călduroasă, octombrie bland. Brusc, și-a amintit ce-i spusese Nerea în acea dimineață. Să schimbe presul? Nu, nu trebuie să renunță la bucurie. Bleah, o prostie pentru bătrâni ca să le mai ridici moralul. Nu-i venea deloc greu să accepte că era o seară superbă. Dar de aici până la a sări în sus de bucurie, era nevoie de altfel de stimuli. Cum ar fi? Pff, habar n-am. Să se inventeze o mașinărie de inviat morții și să-mi dea soțul înapoi. S-a întrebat dacă nu cumva, după atâția ani, era cazul să uite. Să uite? Ce înseamnă asta?

În aer plutea un miros ca de alge și de umezelă marină. Nu era frig deloc, nu bătea nici măcar o adiere de vânt, iar cerul era senin. Motive suficiente, și-a zis, pentru a merge

acasă pe jos și a nu mai da banii pe autobuz. Pe strada Urbietă și-a auzit numele. A auzit limpede, dar n-a vrut să-și întoarcă privirea. Ba chiar a grăbit pasul, dar a fost degeaba. Niște pași și mai grăbiți au ajuns-o din urmă.

– Bittori, Bittori!

Voceea era mult prea aproape, nu se mai putea preface că n-o auzea.

– Ai aflat? Cică renunță, n-o să mai facă atentate.

Bittori n-a avut cum să nu-și amintească zilele când exact această vecină evita să o întâlnească pe casa scărilor, sau aștepta la colțul străzii, în ploaie, cu punga de cumpărături între picioare, ca să nu dea ochii cu ea la intrare.

A mințit:

– Da, am aflat recent.

– Ce veste bună, nu? O să avem și noi pace, în sfârșit. Era timpul.

– O să vedem, o să vedem.

– Mă bucur mai ales pentru voi, cei care ați suferit atât de mult. Să termine odată cu astea și să ne lase în pace.

– Ce să termine?

– Să nu-i mai facă pe oameni să sufere, să lupte pentru ce vor ei, dar fără să ucidă.

Cum Bittori, tăcută, nu se arăta interesată de a continua dialogul, vecina și-a luat la revedere de parcă și-ar fi amintit brusc că avea ceva urgent de rezolvat.

– Am plecat, i-am promis copilului că-i fac barbun la cină. Îi place tare mult. Dacă mergi spre casă, vin cu tine.

– Nu, mă întâlnesc cu cineva aici.

Ca să n-o mai vadă pe vecină, a traversat pe celălalt trotuar și a umblat o vreme în zonă, fără să intă. Că altfel, neobrazata, curățind barbunul pentru fiul ei, care mereu mi s-a părut cam prost, pe lângă faptul că e un cretin, dacă

Respect pentru oameni și cărti

mă aude ajungând acasă la scurt timp după ea, o să-și zică: hopa, n-a vrut să umble cu mine. Bittori. Ce? Te lași cuprinsă de ranchiușă și doar ți-am spus de atâtea ori. Bine, ia mai lasă-mă-n pace.

Mai târziu, în drum spre casă, și-a trecut palma peste scoarța aspră a unui copac și și-a zis în sinea ei: mulțumesc pentru omenia ta. Pe urmă a atins zidul unei clădiri și a repetat cuvintele. Apoi, fără a se opri din drum, a făcut la fel cu un coș de gunoi, cu o bancă, cu stâlpul unui semafor și cu alte obiecte de uz urban întâlnite în drumul său. Portalul clădirii era cufundat în întuneric. A fost tentată să ia liftul. Atenție. Zgomotele ar putea să o trădeze. S-a hotărât să urce desculță cele trei etaje. A mai găsit timp pentru a șopti o ultimă mulțumire, tie, balustradă, pentru omenia ta. A băgat cheia în broască în cel mai silentios mod posibil. Ce are Nerea cu preșul ăsta? Chiar că n-o înțeleg pe fata asta și cred că n-am înțeles-o niciodată.

La puțin timp, a sunat telefonul. *Ikatza*, făcută o mină de păr negru, moțăia pe canapea. Fără să se miște, cu ochii înălțători, și-a urmărit stăpâna care se îndrepta spre telefon. Bittori a așteptat până când telefonul n-a mai sunat, a recunoscut numărul de pe display și l-a format.

Xabier, agitat. *Ama, ama*. Să deschidă televizorul.

—Am aflat deja. De la cine? Aia de deasupra.

—A, credeam că nu știi.

I-a zis că o pupă, ea la fel și au încheiat con vorbirea. Și-a zis: n-o să dau drumul la televizor. Dar, după puțin timp, curiozitatea a fost mai puternică decât ea. Pe ecran i-a văzut pe cei trei cu cagule și berete, așezăți la o masă, model Ku Klux Klan, față de masă albă, drapele patriotice, un microfon, și s-a întrebat: mama celui care vorbește i-o fi recunoscând vocea? Imaginile acelea o dezgustau puternic,

îi întorceau stomacul pe dos. Nu le-a mai putut suporta și a stins televizorul.

Ziua se sfârșise pentru ea. Cât era ceasul? Aproape zece. A pus apă proaspătă pentru pisică și s-a culcat mai devreme decât de obicei, fără să cineze, fără să deschidă revista de pe noptieră. S-a oprit, în cămașă de noapte, în fața fotografiei lui Txato, atârnată de unul dintre pereții dormitorului, pentru a-i spune:

—Mâine vin la tine ca să-ți dau vestea. Nu cred c-o să te bucuri; dar, în sfârșit, e știrea zilei și ai tot dreptul s-o află.

Pe întuneric, și-a forțat ochii să scoată o lacrimă. Nimic. Uscați. Și Nerea n-a sunat. Nici măcar nu s-a deranjat să-i spună dacă au ajuns cu bine la Londra. Firește, e prinsă cu încercarea de a-și salva căsnicia.

3

CU TXATO ÎN POLLOE

Să tot fie câțiva ani de când nu urcă pe jos până la Polloe. De putut, ar putea, dar obosește foarte tare. Nu că i-ar păsa de oboseală, dar pentru ce, aud?, pentru ce? În plus, în unele zile, simte niște împunsături în burtă. Atunci Bittori ia autobuzul 9, care o lasă la câțiva pași de intrarea în cimitir și, la sfârșitul vizitei, coboară pe jos în oraș. Să cobori e cu totul altă chestie. S-a dat jos după o doamnă, ele două, singurele pasagere. Vineri, liniște, vreme bună. A citit pe arcada de la intrare: În curând se va spune despre voi ce se spune acum despre noi: Au murit! Nu mă impresionează sătia pe mine cu frazele lor funebre. Praf cosmic (auzise la televizor), asta suntem, indiferent dacă respiri sau produci viermi. Dar, deși detesta inscripția aceea că se poate de antipatică, era incapabilă de a intra în cimitir fără să-o citească.

Fată, puteai să-ți lași paltonul acasă. Nu avea nevoie de el. Și-l pusese mai ales pentru a fi îmbrăcată în negru. A ținut doliu în primul an, apoi copiii au insisat să revină la o viață normală. Viață normală? Naivii sătia doi habar n-au despre ce vorbesc. Dornică de a fi lăsată în pace, le-a urmat sfatul. Asta nu înseamnă că nu continuă să i se pară o lipsă de respect să umblă în haine colorate printre morți. Fără să stea pe gânduri, a deschis dulapul de haine la prima

oră a dimineții, a căutat o haină neagră care să le acopere pe cele de diferite nuanțe de albastru, a văzut paltonul și l-a îmbrăcat, chiar dacă știa că o să-i fie cald.

Txato împarte mormântul cu bunicii din partea mamei și cu o mătușă. Groapa, într-o parte a unei alei într-o pantă ușoară, se înșiruie alături de alte gropi similare. Pe cruce sunt scrise prenumele și numele de familie ale mortului, data nașterii și cea în care a fost ucis. Poreclă, nu.

În zilele dinaintea înmormântării, niște rude din Azpeitia au sfătuit-o pe Bittori să nu pună pe cruce aluzii, semne sau embleme care să arate că Txato a fost ucis de ETA. Ca să nu aibă probleme.

Ea a protestat:

— Auziți, deja l-au omorât o dată. Nu cred că o să-l omoare din nou.

Bittori nici nu se gândise să graveze pe cruce cauza morții soțului ei, dar ajunge să încerci să o convingi să nu facă ceva, pentru că imediat să depună toată străduința tocmai pentru a face acel lucru.

Xabier le-a dat dreptate ruedelor. Au gravat pe cruce numai numele și datele. Mai mult, Nerea a sunat-o din Zaragoza și a îndrăznit să-i propună să falsifice data morții. Uimire: cum adică?

— Mi-a venit ideea ca pe cruce să apară o dată anterioară sau posterioară atentatului.

Xabier a ridicat din umeri. Bittori a zis că nici nu vrea să audă.

După câțiva ani, când au mânjat crucea lui Gregorio Ordóñez, cel care se odihnește la vreo sută de metri de mormântul lui Txato, Nerea, pe nepusă masă, a adus vorba despre vechea propunere, de care uitaseră cu toții. Fluturând poza din ziar, i-a zis mamei sale: